

КАР'ЄРНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

*Людмила Злочевська,
науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри
ІІТО НАПН України, практичний психолог*

Анотація

У статті представлено основні підходи консультування з професійної кар'єри учнівської молоді професійних закладів освіти. Розглянуто важливі форми, методи і етапи кар'єрного консультування, які бажано використовувати в навчально-виховному процесі професійної школи, оскільки сучасні тенденції ринку праці спрямовують молодих фахівців робітничих професій до постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення.

Ключові слова: кар'єрне консультування, вибір професії, професійна кар'єра, професійна самореалізація.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги ринку праці оновили й розширили зміст поняття «кар'єра», але для вітчизняної психолого-педагогічної науки це питання є ще недостатньо розробленим, порівнюючи з країнами розвиненої економіки, де кар'єрне питання успішно досліджується як вченими, так і практиками.

Сучасні форми і методи психолого-педагогічної підтримки у процесі вибору й реалізації професійної кар'єри учнівської молоді професійної школи (*майбутніх висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців*) потребують постійного оновлення, саме кар'єрне консультування стає домінантою цього процесу, спрямованого на їхній професійний розвиток, саморозвиток, набуття досвіду побудови кар'єри і направлено на вирішення навчально-виховних завдань.

В останнє десятиліття швидко змінюється соціальна зовнішність учнів системи професійної освіти, процеси соціокультурних перемін суспільства впливають на внутрішнє і зовнішнє ставлення до цих змін та спонукають майбутніх фахівців різного виду діяльності прагнути до постійного професійного саморозвитку, самореалізації, до проектування майбутньої професійної та особистісної кар'єри.

Сучасна кар'єра людини реалізовується у просторі її професійної діяльності, але, як правило, не тільки в рамках однієї професії або спеціалізації, а й у різних сферах діяльності, організацій, функціональних завдань, тобто йдеться про поліваріативний розвиток кар'єри фахівця в соціально-професійному просторі.

Планування професійної кар'єри майбутнього фахівця стає основою його професійної успішності й мобільності, сприяє підвищенню конкурентоздатності на ринку праці та реалізації професійного потенціалу.

Американський психолог Д. Гледінг стверджує, що «вибір кар'єри – це значно більше, аніж просто рішення про те, де і ким працюватиме кожна людина. Характер занять чинить вплив на спосіб життя людини в цілому. Професійні ролі безліччю ниток пов'язані з іншими життєвими ролями людини та з типовими особливостями характеру» [3.]. Продовжуючи думку вченого в цьому контексті, можна визначити, що рівень доходів, стреси, соціальна ідентичність, визнання, освіта, манера одягатися, захоплення, інтереси, вибір друзів, спосіб життя, постійне місце проживання і навіть індивідуальні особливості характеру пов'язані з професійним становленням людини. Крім того, професійні співтовариства є міні-культурами, де задовольняються соціальні потреби і формуються ціннісні орієнтації. Від характеру і цілей роботи залежить відчуття благополуччя людини, тому кожному професіоналу надзвичайно важливо серйозно відноситися до вибору і побудови своєї кар'єри.

У період навчання в закладах професійної освіти відбувається формування кар'єрних орієнтацій у майбутніх фахівців різних професій, а це, в свою чергу, відображається на специфіці постановки їхніх кар'єрних цілей і розробки планів, що визначають успішність кар'єрно-професійного розвитку в цілому. Саме консультування учнів професійної школи надає можливість сформувати їхню уяву про професійну кар'єру, визначити пріоритетні ціннісні орієнтири, ресурси та побудувати шляхи професійної самореалізації.

У цьому сенсі, в процесі професійної освітньої підготовки майбутніх конкурентоздатних на ринку праці фахівців з'являється необхідність упровадження кар'єрного консультування учнівської молоді як одного зі складових навчально-виховного процесу в реалізацію найважливішої функції навчання – формування особистості, конкурентоздатності відповідно до сучасних вимог суспільства.

Таким чином, дослідження, спрямоване на проектування системи консультування з професійної кар'єри учнів професійної школи як інструменту професійного саморозвитку і самореалізації учнівської молоді надає можливість віднайти нові й ефективні форми взаєморозуміння та

взаємодії педагогічного колективу з учнівським середовищем, створює простір для набуття учнями досвіду вибору й реалізації професійної кар'єри.

Мета статті – ознайомити з принципами, методами і формами консультування з професійної кар'єри майбутніх фахівців робітничих професій. Розглянути можливості використання кар'єрного консультування у закладах професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах забезпечення конкурентоздатності фахівців на ринку праці особливої актуальності набуває проблема формування готовності учнівської молоді до планування професійної кар'єри, починаючи з навчання в закладах професійної освіти. В останні десятиліття питання, пов'язані з плануванням, супроводом і розвитком кар'єри людини, набули особливого значення у зв'язку з істотними економічними і соціальними змінами у нашій країні. Усе більше нівелюється поняття стабільного професійного зростання, тобто кар'єри, здійсненої на одному робочому місці, у штаті однієї установи або підприємства. Професійна освіта втрачає орієнтування на одну подальшу спеціалізацію, а бере курс на професійну підготовку, котра забезпечує стабільне кар'єрне зростання і професійну зайнятість упродовж усього періоду трудової діяльності на одному або декількох аналогічних робочих місцях.

Наша країна потребує освічених, активних молодих кадрів, здатних приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, проявляти ініціативу і гнучкість мислення, особистісні риси характеру та мотивацію до постійного професійного вдосконалення. У зв'язку з цим, існуюча на сьогодні система професійної освіти потребує адекватних інноваційних форм надання допомоги учнівській молоді ПТНЗ у побудові успішної професійної кар'єри з урахуванням їхніх національних і гендерних особливостей, де консультування з професійної кар'єри має переваги над іншими формами роботи.

Кар'єрне консультування в Україні тільки починає свій шлях у соціальне середовище, оскільки раніше увагу в основному було зосереджено на загальній профорієнтаційній роботі з учнями старших класів, де орієнтація направлена тільки на вибір навчального закладу для отримання професії. Проводиться це консультування, як правило, на основі 2-3 тестів, за результати яких учні виявляють свої інтереси, у цьому віці вони найчастіше пов'язані з якістю викладання тих чи інших шкільних предметів і особистістю вчителя. У професійно-технічних навчальних закладах поняття кар'єри розглядається дуже звужено – з позиції отримання спеціальності без визначення і побудови подальшого професійного становлення.

Процес вибору кар'єри є унікальним для кожної людини, і залежить він не тільки від особистісних характеристик кожного, а й від стадії його розвитку та засвоєння життєвих сценаріїв і ролей. Також на вибір кар'єри впливають випадкові події, сімейна атмосфера, соціальне оточення. Крім того, загальний економічний стан у країні стає чинником, що зумовлює вибір кар'єрних пріоритетів.

Вибір задовольняючої і продуктивної діяльності є одним із важливих моментів людського розвитку. Професійна діяльність займає величезну частину життя людини і є одним з основних чинників, що визначають особистісне зростання фахівця і відчуття повноцінності буття, або викликають фрустрацію і нереалізованість.

Вчені Браун і Брукс дають таке визначення кар'єрного консультування і пов'язаних з ним понять: *кар'єрне консультування* – це міжособистісний процес, що має на меті допомогти індивідам у рішенні проблем розвитку їхньої кар'єри [1]. Розвиток кар'єри включає процес вибору, освоєння, адаптації і просування у професії. Розвиток кар'єри є процесом усього життя, який динамічно взаємодіє з іншими сторонами життя. Коло проблем, що відносяться до кар'єри, включає (але не обмежується тільки ними) зняття невизначеності й нерішучості у виборі кар'єри, зростання ефективності професійної діяльності, боротьбу зі стресом, регулювання невідповідності людини і робочого середовища, а також проблему неадекватної або незадовільної інтеграції професійних та інших життєвих ролей.

Розглянемо особливості кар'єрного консультування. Головною соціальною цінністю кар'єрного консультування має стати відкриття, реалізація і збереження людського таланту та його здібностей. Кар'єрне консультування надає можливість учнівській молоді професійної школи зробити розумний вибір і використовувати свої унікальні здібності, якщо вона до цього прагне. Крім того, кар'єрне консультування виконує важливу соціальну функцію: допомагає майбутнім фахівцям робітничих професій долати перешкоди на шляху ефективного навчання й отримувати досвід побудови кар'єри.

Історично консультації в професійній сфері розглядалися як процес допомоги клієнтові у виборі, підготовці й успішній діяльності в конкретній галузі. Консультування, в основному, проводилось з дослідження даних, що стосуються особистості, і виявлення професійних можливостей для визначення специфічної професійної мети, після чого складався план навчання для її досягнення. Цей підхід все ще є основним у освітньо-професійному консультуванні, але сучасний розвиток науки і практики вносить зміни у ставленні до сфери професійного консультування.

Однією з принципів змін є сприйняття професійного консультування як частини загального консультування особистості, в якому напрям професійного розвитку не виокремлюється від загального особистісного саморозвитку, тобто процес консультування проходить у контексті врахування цілісної структури особистості.

Професійне консультування у системі професійної освіти ми представляємо з різних позицій. По-перше, професійне консультування найчастіше розглядається як процес підтвердження вже зробленого учнем вибору, з урахуванням його життєвого досвіду, за допомогою батьків, учителів та соціального оточення. По-друге, професійне консультування є процесом прояснення професійних цілей. Учні професійної школи постійно отримують інформацію з обраної професії і співвідносять з нею свої здібності й можливості, але часто вони зазнають труднощів у точній інтерпретації цієї інформації та формулюванні завдань професійного становлення. Саме консультант допомагає визначити пріоритети, шляхи і сходи кар'єрного зростання.

Третій різновид консультування з професійної кар'єри учнів професійної школи полягає у відкритті їхніх прихованих здібностей, можливостей та рис характеру, тобто допомагає підвищити самооцінку і відкрити ресурс для професійної самореалізації. Найцікавішим аспектом цього різновиду консультування є розширення обмеженого кола професійного вибору за рахунок включення інших професій та спеціалізацій (завше зникають історично старі професії і народжуються нові), які не розглядалися учнем раніше. До того ж, сама професія як об'єкт вибору має безліч різних ознак і характеристик. При цьому вибирається не стільки сама професія, скільки спосіб досягнення життєвого успіху.

Побудова консультативної взаємодії з учнем має свої особливості: для підготовки консультанта у цій сфері обов'язковими стають знання про світ сучасних професій і тенденції їх розвитку; володіння знаннями про закономірності формування здібностей і схильностей юнацького віку, гнучкий підхід до підбирання методик психодіагностики і розвиваючих форм роботи, виразне уявлення ролі природного і придбаного у процесі набуття учнями фахових знань.

Пропонуємо ознайомитися з етапами і темами консультування з кар'єри для учнів професійних закладів освіти (за Є. Климовим) [2]:

1. Виявлення інтересів, схильностей, професійних переваг.
2. Формування образу «ідеальної» професії.
3. Аналіз світу професій і конкретизація «ідеального» образу у вигляді можливих варіантів інших професій.

4. Аналіз психологічних портретів реальних професій.
5. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів.
6. Зіставлення виявлених особливостей з вимогами професій.
7. Уточнення професії, розробка програми і способів оволодіння професією та побудови кар'єри.

У цілому, консультування з кар'єри має з діагностичної форми взаємодії перетворитися на корекційно-розвивальну. Усі етапи консультації служать одній меті – активізувати в учня професійної школи мотивацію до самопізнання й саморозвитку, сформуванню у нього прагнення до самостійного вибору професійного становлення з урахуванням отриманих за допомогою консультанта знань про свої здібності, перспективи їх розвитку і ресурси.

Завершувати консультацію бажано спілкуванням з обговоренням проведеної роботи, формулюванням рекомендацій, ухваленням рішення про продовження виконання наміченого плану або ж про перегляд спершу обраних сфер діяльності, коригуванням професійних намірів тощо. Звичайно, при різних запитах консультація може бути проведена або цілком і повністю, або без деяких етапів.

Процес консультування з професійної кар'єри характеризується двома ознаками: кількістю учнів і цілями. За кількісною ознакою консультації можуть бути індивідуальними і груповими (кількість учасників групи залежить від мети консультації й організаційних можливостей, але не має перевищувати 30 осіб). Зазвичай, у рамках однієї консультації здійснюються інформування й діагностика, формуюча і коректувальна взаємодія.

Довідково-інформаційне консультування з кар'єри направлене на інформування учнів із таких питань:

- професії, які цікавлять учнів і їх основні вимоги, а також, визначення особистісних якостей, необхідних для праці в цих професіях;
- підприємства й організації, де є вакансії з конкретної професії;
- можливості навчання і перенавчання з різних спеціальностей;
- кон'юнктура ринку праці;
- можливості індивідуальної діяльності та організації малого бізнесу.

Проведення діагностичних досліджень припускає обов'язкове знайомство учнів з їх результатами, де визначені індивідуально-типові властивості психіки особистості (психофізіологічні, нейродинамічні), які практично не змінюються впродовж усього життя. За результатами дослідження консультант може надати рекомендації такого змісту:

- як співвіднести свої професійні наміри і психофізіологічні можливості;

– від яких професій слід відмовитися, оскільки їх вимоги не відповідають психофізіологічним особливостям;

– як виробити індивідуальний стиль діяльності, щоб запобігти його стихійному формуванню шляхом проб і помилок.

Консультант з професійної кар'єри має бути особливо обережним у своїх висновках і рекомендаціях за результатами діагностики інтелекту і спеціальних здібностей кожного учня професійної школи, оскільки ці якості можуть розвиватися при відповідній мотивації упродовж здійснення професійної діяльності.

У процесі індивідуального кар'єрного консультування необхідно враховувати уявлення учнівської молоді (майбутніх фахівців робітничих професій) про їхнє визначення образу «Я», про вершину досягнення «акме», про рівень самооцінки і ціннісні орієнтири. У груповій консультації діагностика може бути елементом психологічної освіти, спрямованої на формування образу «Я», уявлення про себе як особи і суб'єкта професійної діяльності. Така консультація може торкатися різних психологічних проблем, пов'язаних із професійною діяльністю.

Консультативна робота з учнями спрямована на розв'язання низки завдань, зокрема формує мотивацію до визначення найближчих життєвих планів, з точки зору довготривалих цілей і очікувань, що стосуються не лише професійної, але й інших сфер життя. Оскільки ядром життєвої перспективи є ціннісні орієнтації, то життєві цілі та життєві плани мають бути узгоджені.

Для того, щоб визначитися в ціннісних орієнтаціях, необхідно відповісти на питання: в яких сферах життя сконцентрувати зусилля для досягнення успіху, на що в першу чергу направити свою енергію. Якщо учень вже зробив вибір, потрібно розглянути перспективи, що їх відкриває ця професія в інших значущих для нього сферах життя. Молодь, наприклад, найбільше схильна до дії стереотипів і часто планує своє майбутнє, не враховуючи індивідуальних цінностей і можливостей, за принципом: *«те, що добре для усіх, добре і для мене»*.

У ході консультування з професійної кар'єри необхідно звертати увагу не лише на суперечність, але й на сформованість ієрархії ціннісних орієнтацій, оскільки рівні за значимістю цінності конкурують, і молоді важко визначити черговість і спрямованість своїх дій.

Наступний крок у побудові життєвої перспективи – постановка життєвих цілей: що саме і в який період життя має бути досягнуто, коли учневі пропонують представити не лише напрям своєї діяльності, але й ідеальний результат у вигляді певної події. Цілі оцінюються з точки зору конкретності й відповідності здібностям і можливостям. Життєві плани

стають відповіддю на питання, якими засобами і в які конкретні терміни можна реалізувати поставлені цілі за наступними критеріями: тривалість, реалістичність, оптимістичність, узгодженість, диференційованість. Тривалість визначається можливістю уявити своє майбутнє, збільшення тривалості тісно пов'язане з підвищенням загальної задоволеності життям; реалістичність виражається у здатності розділяти реальність і фантазію в уяві про майбутнє і направляти зусилля на самореалізацію; оптимістичність визначається співвідношенням позитивних і негативних прогнозів відносно майбутніх перспектив, а також мірою впевненості, що очікувані події відбудуться у намічені терміни.

За цільовою ознакою, консультування з кар'єри може бути довідково-інформаційним, діагностичним, медико-психологічним, тобто коригувальним, розвивальним, формувальним. Оскільки в ході консультації вирішується, як правило, не одне, а декілька завдань, такий розподіл має досить умовний характер.

Розглянемо довідково-інформаційну консультацію з професійної кар'єри, яка є найбільш ефективною у системі професійної школи і може проводитися не тільки вузькими спеціалістами (психологами, профорієнтологами), а й викладачами і майстрами виробничого навчання, за умови їх бажання оволодіти потрібною інформацією, методами і формами роботи з учнями. Довідково-інформаційна консультація виконує, передусім, інформаційну функцію з основних питань вибору професії, професійного навчання, працевлаштування і побудови кар'єри.

Традиційно у практиці кар'єрного консультування розглядають такі теми: «Світ професій» (різноманіття професій, їх класифікація за об'єктом, цілями, засобами і рівнями праці), «Людина і професія» (професія, спеціальність, посада; вимоги професії до людини; типові помилки у професійній самореалізації), «Здоров'я і вибір професій» та ін.

У процесі підготовки до інформаційної консультації з кар'єрного питання з учнівською молоддю (майбутніми кваліфікованими робітниками) потрібно враховувати, що інформація сприймається найбільш продуктивно перші 10-15 хвилин (оптимальна тривалість консультування – 45 хвилин), тому варто найбільш важливі, ключові поняття надавати спочатку, а потім використовувати активні форми і методи роботи (тренінги, кейс-тренінги, коучинг і самокоучинг, ділові й розвивальні ігри тощо); використання елементів діагностики. На завершальному етапі інформаційного консультування з професійної кар'єри необхідно надати учасникам можливість поставити запитання, які їх цікавлять.

Використання у процесі групової консультації елементів соціально-психологічного тренінгу, рольових ігор і вправ стимулює інтерес учасників до проблеми професійного вибору, дає їм змогу краще упізнати самих себе, свої можливості, здібності, усвідомити мотиви поведінки, підвищити психологічну культуру, опанувати нові способи спілкування. Разом з іграми і вправами консультант може використовувати розвивальний потенціал діагностичних методик, особливо тих, що спрямовані на дослідження здібностей учнів. Вибір конкретних розвивальних процедур залежить від особистісних можливостей і здібностей ведучого. Кожну зустріч бажано завершувати обговоренням, аби учасники могли порівняти свої емоційні переживання і поведінку з емоціями та поведінкою інших учасників – це сприяє розвитку їх адекватної самооцінки, упевненості й мотивованості.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Аналіз літературних джерел засвідчує складність такого інтегрального феномена, яким є консультування з професійної кар'єри, що об'єднує в собі психологічний, соціологічний, економічний і педагогічний аспекти. У нашій країні в умовах ринкової економіки консультування з професійної кар'єри є недостатньо вивченим і розробленим напрямом, оскільки термін «кар'єра» історично мав інше значення, а країни з розвинутою економікою давно вживають цей термін як інструмент до набуття практичного досвіду самопізнання, професійної самореалізації, гармонійного та збалансованого психологічного, соціального і професійного саморозвитку особистості й реалізації кар'єрних планів.

Наша сучасна дійсність настільки динамічна, що професії, затребувані нещодавно, перестають бути актуальними; цінності, які керували людиною, коли вона набувала певних професійних навичок й знань, можуть змінитися кардинально, і робота в цій професії втратить для людини сенс. Врешті-решт, людина може просто відчутися «сторонньою на робочому місці», але при цьому продовжувати «тягнути лямку», не вірячи в можливість змін на краще. Створення системи консультування з кар'єри стає край необхідною умовою для фахівців робітничих професій, які будуть конкурентоздатними на ринку праці.

Створення простору для самопізнання, саморозвитку і самоорганізації учнівської молоді професійної школи потребує інноваційного інформаційно-методично-діагностичного підходу (різновиди ігрового матеріалу, ділові ігри, тренінги та інші) з урахуванням сучасного соціально-економічного середовища, що надає можливість підвищити зацікавленість учнів у набутті професійної майстерності, активізувати мотиваційні устремління до побудови професійної кар'єри.

Кар'єрне консультування, починаючи із системи професійної освіти, має стати випереджальною домінантою для кожного майбутнього фахівця робітничих професій, для його подальшого професійного саморозвитку і самореалізації.

Вважаємо, що активне управління кар'єрою у динамічних соціально-економічних умовах – це одна з вагомих і ключових умов професійного й особистісного життєвого успіху людини, яким мають оволодіти усі учні професійної школи.

Література

1. Климов Е. А. Психологическая подготовка к профессии, специальности //«Энциклопедия профессионального образования»/ Под ред. С.Я.Батышева. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование» РАО, 1999. Т.2. – С. 432.
2. Климов Е. А. Памятка профконсультанту / Е. А. Климов. – М., 2000. –С. 93
3. Тигер, Бэррон-Тигер. Делай то, для чего ты рожден (Paul Tieger, Barbara Barron-Tieger "Do What You Are", 3rd ed., 2001) – С. 109

Аннотация

В статье представлены основные подходы профессионального карьерного консультирования ученической молодежи профессиональной школы. Рассмотрены основные формы, методы и этапы карьерного консультирования, которые желательно использовать в учебно-воспитательном процессе, так как современные тенденции рынка труда направляют молодых специалистов рабочих профессий к постоянному профессиональному саморазвитию и самосовершенствованию.

Ключевые слова: карьерное консультирование, выбор профессии, профессиональная карьера, профессиональная самореализация.

Summary

In the article basic approaches of advising are presented from the professional career of student's young people professional school. Basic forms, methods and stages of the quarry advising, which it is desirable to use in the educational-educator process of professional school, are considered, as modern market of labour tendencies send the young specialists of working professions to permanent professional саморозвитку and self-perfection.

Keywords: quarry advising, choice of profession, professional career, professional self-realization.